

Johannes Karhusaari

Jyrki Härkönen:

Kanttoria käsikirja. Lyhyt tyypikon-opas kliiroseille.

(Ortodoksisen kirjallisuuden julkaisuneuvosto 2010, 79 s.)

”Ortodoksisen kirkon jumalanpalveluskäytäntöä ohjaa tyypikon. Se selittää jumalanpalvelusten toimittamisen periaatteita ja kirkkovuodevuoden jumalanpalvelusjärjestyksen tuomia poikkeuksia. Tämä lyhyt tyypikon-opas on tarkoitettu ensisijaisesti kanttoreita, laulajia ja lukijoita varten.” Näin todetaan *Kanttoria käsikirjan* takakannessa. Käsikirjan laatinut Jyrki Härkönen täsmentää teoksen tarkoitusta esipuheessa toteamalla, että se ”on tarkoitettu pääasiassa kanttoreita varten, joiden tehtävänä on stikiiroiden, kanonien ja troparien valinnoillaan huolehtia jumalanpalvelusten rikkauden siirtämisestä kirkossa rukoilijoiden kuultavaksi.”

Kirkkokunnassamme on OKJ:n toimesta julkaistu useitakin jumalanpalveluskirjoja, joille on tyypillistä huono toimittaminen, lukuisat virheet ja lyhennelmät eri palveluksista.¹ Jumalanpalvelusten toimittamisen ohjeita suomeksi on häviävän vähän. Ohjeita annetaan ainoastaan papin liturgia- ja vigiliakirjan selityksissä sekä nykyään kirkkokalenterin liturgisten ohjeitten liitteessä. Huomattava osa näistäkin ohjeista koskee ”liturgista koreografi-aa” ja ne ovat osin virheellisiä. Tämän lisäksi on joukko eri toimijoiden tekemiä monistettuja lyhennelmiä eri palveluksista. Tästä syystä Härkösen kirja on tervetullut ja tarpeellinen. Kanttoreiden ja papiston koulutus on vuosikymmenien aikana ollut hyvinkin monitasoista ja vaihtelevaa. Teologisesti koulutettujen lisäksi kirkossa toimii monia sivutoimisia pappeja ja kanttoreita. Heillekin *Kanttoria käsikirja* on hyödyllinen teos.

”Kirjan ohjeet on laadittu Suomen ortodoksisessa arkkipiispakunnassa vakiintuneiden liturgisten tapojen mukaan”, Härkönen toteaa. Kokemukseni mukaan näitä ”vakiintuneita tapoja” on kirkkokunnassamme melkoinen joukko. *Tomoksen* mukaan Suomessa tulee noudattaa Konstantinopolin Ekumeenisen patriarkaatin käytäntöä. Tämä ilmaistiin vielä muutamia vuosia sitten kirkkokalenterissa. Tästä huolimatta eräät esittävät, että kirkkokunnassa noudatetaan slaavilaista jumalanpalveluskäytäntöä vastakohtana ns. kreikkalaiselle käytännölle. Mitä slaavilaista

käytäntöä? Ja kuka lopulta tuntee ns. kreikkalaista käytäntöä? Hyvin harva. Kokemukseni mukaan Serbiassa, Bulgariassa, Ukrainassa ja Venäjällä on tavoissa ja käytännöissä eroja, samoin Kreikassa ja Romaniassa. Kaikille näille on kuitenkin yhteistä samat jumalanpalvelustekstit ja käsikirjat. Erot ovat usein siinä milloin pyhä portti on kiinni tai auki. Ei siis voi olla suomalaista tapaa ellei sellaiseksi sitten katsota palvelusten epämääräistä lyhentelyä. Yleisortodoksisesti kaikki jumalanpalveluskirjat ovat samantlaisia, mutta kussakin paikalliskirkossa omankielisiä tai käytettävän kirkokielen mukaisia.

Karkeasti jaotellen Suomessa on kanttorin toiminnan kannalta kolmenlaista käytäntöä palvelusten toimittamisen suhteen: 1) lauletaan ja luetaan ainoastaan välttämättömin seurakunnassa vakiintuneen tavan mukaan, 2) muuten edellisen tapaan, mutta laulettavissa osuuksissa käytetään mahdollisimman paljon ns. ”konserttikappaleita” eli kuoro ”esiintyy” usein ”korkealta ja kovaa”, 3) pyritään käyttämään mahdollisimman monipuolisesti käytettävissä olevaa jumalanpalveluskirjallisuutta. Viimeksi mainittuun tapaan liittyy pyrkimys, Härkösen sanoin, ”huolehtia jumalanpalvelusten rikkauden siirtämisestä kirkossa rukoilijoiden kuultaviksi.” Palvelusten pituus on joillekin itseisarvo ja kuuleekin joskus valitettavan sitä, että palveluksia lyhennellään. Näin varmaan tehdään, mutta usein palvelusten pituus ei riipu tekstien määrästä, vaan laulettavien ”konserttikappaleiden” pituudesta tai laiskasta laulamisesta. Pitkät ja huonosti valmistetut saarnat ovat myös yksi palveluksen kestoon vaikuttava syy.

Härkösen kirja käsittelee monipuolisesti palvelusten eri osia. Onnistuneimpana osiona pidän stikiroiden laulamiseen ja lukemiseen annettuja ohjeita. Kirjassa on paljon kohtia, joista voi olla eri mieltä. Mukana on myös virheellisiä ohjeita. Liian usein toistuu ilmaisu ”nykykäytännön mukaan...”

Huomioita ja korjauksia

Seuraavassa käyn läpi joukon tekemiäni havaintoja kirjan etenemisjärjestyksestä seuraten. Osaltaan huomiot ovat kommentteja Härkösen teokseen. Toisaalta nostan esille jumalanpalvelusten toimittamisesta muualla annettuja ohjeita.²

Raamatun lukukappaleet

Härkösen mukaan "Evankeliumia luetaan suuren paaston aikaa lukuun ottamatta jokaisessa aamupalveluksessa." Mitä Härkönen tällä tarkoittaa? Sitäkö, että jokaisessa liturgiassa luetaan evankeliumi? Mainitsematta on jäänyt, että evankeliumi luetaan myös paaston ensimmäisellä viikolla suuren ehtoonjälkeisen palveluksen lopussa. Lukukappaleita käsittelevässä osiossa olisi voinut selvittää minkä järjestelmän mukaan epistola- ja evankeliumilukukappaleet muodostuvat.

Kirkkoisien tekstit

Härkösen mukaan palveluksissamme luetaan paikoin kirkkoisien tekstejä. Tämä herättää kysymyksen siitä, missä päin Suomea tekstejä luetaan? Ehkä tästä syystä Härkönen toteaa, ettei seurakunnissa nykykäytännön mukaan kyseisiä tekstejä tavallisesti lueta. Pyhien elämäkertoja sisältävää Synaksarionia tosin on maassamme julkaistu jo melkoinen sarja. Olisi toivottavaa, että se nuo tekstit otettaisiin jumalanpalveluskäyttöön.

Polyeleo

Tarkennuksena polyeleon toimittamisesta annettuihin ohjeisiin on tarpeen todeta, että typikonin mukaan Neitsyt Marian juhlina polyeleopsalmina on Ps. 45: 2-18: "Sydämeni on tulvillaan kauniita sanoja...". *Triodionin* ohjeen mukaan laskiaissunnuntaista alkaen "kunniallisen ristien ylentämisjuhlaan asti ei toimiteta Polyeleota. Se lauletaan vain Herran juhlien vigilioissa (agripnioissa)". Toisin sanoen polyeleo kuuluu kirkon ns. "talviaikaan", mutta "kesäaikana" se toimitetaan ainoastaan agripnioissa eli kokoöisissä palveluksissa. "Talviaikaan" kuuluvat puoliyöpalveluksessa kaksi Basileios Suuren rukousta (*Orologion* s. 376 ja *Vigilia* s. 116) ja katismoiden luvussa on oma järjestyksensä.

Antifonit

Kanttorin käsikirja tuntee vain juhlina laulettavan 4. sävelmän antifonin. Kaikkina sunnuntaipäivinä on kuitenkin sävelmän mukaiset antifonit, joita "nykykäytännön mukaan" ei tosin lauleta.

Kanoni

Typikonin mukaan kanonin tropareiden välillä ei lausuta liitelauselmaa ilmestyspäivänä 25.3, koska kyseessä on enkelin ja Jumalansynnyttäjän

keskustelu. Ajatus keskustelusta korostuu ohjeessa, että tropareissa kaksi laulajaa tai kuoroa vuorottelee. Samanlainen huomautus on typikonissa 25.12 ja 6.1. kohdalla. Syytä selittämättä suurina juhlina kanonin 9. veisuun kuuluvat ylistyslauselmat jätetään Härkösen mukaan ”suomalaisessa käytännössä” pois. ”Pyhä on Herra...” on häneltä myös kokonaan unohtunut. Kiitosstikiiroihin liittyvistä evankeliumistikiiroista ei myöskään ole mainintaa.

Liturgia

Joulun jälkeisenä sunnuntaina voidaan kreikkalaisen käsikirjan mukaan toimittaa Jaakobin liturgia.

Jumalansynnyttäjän juhlina on liturgiassa omat antifonit. Erityistapausten muodostaa ilosanoman juhla eli ilmestyspäivä 25.3. Typikonin mukaan ”juhla siirretään ja palvelus lauletaan itse pääsiäispäivänä yhdistettynä ylösnousemuspalvelukseen”, jos se sattuu suureksi perjantaiksi tai suureksi lauantaksi. Syy juhlan siirtämiseen on typikonin mukaan siinä, että ”yksinkertainen kansa ei käsitä Hengen syvyyksiä”. Kun juhla siirretään ”voidaan laulaa ja melodoida iloista iloisen yhteydessä ja järkevästi estetään iloisen ja murheellisen sekaantuminen”. Juhlan siirtämisen taustalla on Kristuksen Suuren Kirkon halu ratkaista ”ilmeisen epänormaali tilanne”, joka ilmenee ristiriitana lauletaessa samassa palveluksessa *Tänään riippuu ristinpuussa Hän ja Tämä on Neitseen juhla* tai *Oi Jeesus, valituskyyneleitä Sinun tähtesi vuodattaen* ja *Ylienkele Gabriel toi taivaasta ilosanoman*. Typikonin mukaan palveluksen siirtäminen koskee vain kaupunkeja ja kyliä, ”mutta luostarien typikonit säilykööt ennallaan ja muuttamattomina kunnioituksesta niiden vanhoja perustajia ja isiä kohtaan, mutta myös luostarielämän erilaisuuden ja ylhäisyyden takia.”

Piispallinen liturgia

”Pyhien isiemme esirukouksien tähden...” sijaan pitäisi lukea: ”Pyhän esipaimenemme esirukouksien tähden...”

Puutteita

Kirjaan olisi suonut lisättävän tarkemmat joulun (25.12), teofanian (6.1.) ja ilmestyspäivän (25.3) sekä Suuren viikon palveluksien toimittamiseen liittyvät ohjeet. Niiden sisällyttäminen teokseen olisi ollut liturgisen ekonomian kannalta tärkeää. Joulun ja teofanian vigiliat alkavat Vigilia-

käsikirjan mukaan *aina* suurella ehtoonjälkeisellä palveluksella. Palvelus alkaa suurella ehtoonjälkeisellä palveluksella silloin, kun juhlan aattona on illalla toimitettu suuri ehtoopalvelus ja sitä seuraava liturgia. Useimmissa seurakunnissa nämä aaton palvelukset jäävät toimittamatta. Olenpa silti ollut 25.12. aamulla palveluksessa, joka alkoi suurella ehtoonjälkeisellä palveluksella, koska kuoro halusi laulaa ”Kansamme on Jumala...”. Jos liturgiaa ei näiden juhlien aattona toimitettaisikaan, olisi liturgisen ekonomin kannalta ja pastoraalisista syistä tärkeätä silti aloittaa palvelus suurella ehtoopalveluksella (palveluksen liturgisten ja raamatullisten tekstien vuoksi).

Kohti syvempää liturgista elämää

Liturgiseen kasvatukseen ja koulutukseen tulisi kirkkokunnassamme kiinnittää entistä enemmän huomiota. Nykyään tärkeimpänä pidetään ns. liturgista koreografiaa. Palvelusten toimittaminen on papin, kanttorin, lukijan ja laulajien yhteistyötä. Siksi on tärkeätä, Härkösen sanoin, yhdessä ”huolehtia jumalanpalvelusten rikkauden siirtämisestä kirkossa rukoilijoiden kuultavaksi.” Nuoremmissa kanttorikunnassa on kiitettävää kiinnostusta jumalanpalveluselämän syventämiseen. Fundamentalistinen typikoniin tuijottaminen ei ole liturgiikkaa. Typikonia voisi verrata merimerkkeihin jotka ohjaavat kulkemaan oikeata väylää ja valitsemaan oikein käytettävät tekstit.

Kirkkokuntamme ongelma on, että jumalanpalvelusten raamatullisen kielen käytöstä ei päästä yksimielisyyteen. Vuoden 1992 raamatun käännös on aikanaan otettu käyttöön ja se on alttarievankeliumin kielenä. Samoin sitä käytetään uudessa liturgian nuottilaitoksessa. Muutama vuosi sitten ilmestyi psalmien Septuagintan (LXX) mukainen käännös, jonka käännösprosessista ja tuloksesta voidaan olla montaakin mieltä. Kirkkokansan yhtenä mielipiteenä lainaan FT Laura Jetsun Ilomantsin kirkon 120-vuotisjuhlassa 20.7.2012 pitämää juhlapuhetta: ”Liian usein uudistetut ja muokatut tekstit vievät myös kuulijalta mahdollisuuden pyhän tunnistamiseen, kun tuttuus häviää. Pahimmillaan voi käydä niin, että kenties entistä tarkemmin alkukielistä ilmaisua noudattava, mutta juuri siitä syystä huonolle suomelle käännetty, alkuperäisemmäksi tarkoitettu teksti muuttuukin vain alkukantaisemmaksi. Kaikki muutokset eivät todellakaan ole olleet onnistuneita eivätkä ole lisänneet ymmärrettävyyttä.

Mielestäni tärkeintä on kuitenkin se, että emme unohtaisi sitä todellista vaaraa, että näihin aitouden ja alkuperäisyyden vaatimuksiin sisältyy aina, väistämättä myös fundamentalismin siemen. Jumalanpalveluksiin ja muuhun kirkolliseen toimintaan osallistuvista valtaosa on keski-ikäisiä ja sitä iäkkäämpiä naisia, sen me kaikki tiedämme. Tämä aktiivisten osallistujien joukko ei vaadi muutoksia.”

Uskon ja toivon, että kirkkokunnassa löytyy henkistä kasvua liturgisen elämän syvempään löytämiseen. Liturgiikan tunteminen antaa kyvyn löytää tarvittaessa oikeat keinot palvelusten oikeaan lyhentämiseen. Vigilia – kokoöinen palvelus – ei voi olla keskimäärin puolitoista tuntia kestävä tapaus lauantai-iltana kello 18.00-19.30. Se on pikemminkin vigilian irvikuva, varsinkin jos siitä puuttuvat leipien siunaus, sävelmän mukainen antifoni, eksapostilaario ja evankeliumistikiira. Toinen vakava kysymys on ajan pyhittäminen. Ei voi olla oikein se, että aamupalveluksia toimitetaan iltaisin ja ehtoopalveluksia aamuisin!

Jyrki Härkösen laatima *Kanttorin käsikirja* on hyvä keskustelun avaus liturgisen elämän lainalaisuuksista. Eräistä virheistä huolimatta se on hyödyllinen teos.

Viitteet

- ¹ Näistä mainittakoon *Ehtoo- ja aamupalvelus arkipäivinä* (1970); *Otteita suuren paaston jumalanpalveluksista* (1980). Kyseessä on uusintapainos Sergei Okulovin toimittamasta kirjasta, jossa kaikki viittaukset *Rukous- ja hartauskirjaan* ovat virheellisiä; *Pyhä ja suuri paasto II* (1971); *Pyhä ja suuri paasto III* (1976); *Juhlaminea* (1987), jossa esimerkiksi elokuun 15. päivän aamupalveluksen kanonin 9. veisun keskelle on tullut Helatorstain aamupalveluksen kanonin 9. veisun tekstejä (s. 137). Ilmestymättä ovat vielä ainakin suuren paaston *Triodion*, *Minea* ja *Oktoehoksen* arkipäivien tekstit. Näistä on tosin käytössä ”villejä” käännöksiä, joita aikoinaan käänäsivät rovastit Johannes Seppälä ja Aleksanteri Kasanko. Jostain syystä OKJ ei ole pystynyt toimittamaan näitä tekstejä käyttöön edes monistettuina. Pääsiäiskauden kirja *Pentekostarion* on olemassa suomeksi, mutta esimerkiksi parina viime vuonna pääsiäisyön televisiopalveluksien alku on ollut jotain aivan muuta kuin mitä *Pentekostarionissa* on osoitettu.
- ² Tämän kirjoittajalla on käytössä yllä olevassa nootissa mainitut Seppälän käännökset, Moskovassa 1954 julkaistu näköispainos Pyhän Synodin toimittamasta *Typikonista* ja Kreikan kirkon vuosittain ilmestyvä laajat liturgiset ohjeet sisältävä *Díptyha*.